WORLD CONFERENCE ON STUDENT - CENTERED LEARNING APPROACHES

O‘QITUVCHILARNING KASBIY MAHORATINI SHAKLLANTIRISHGA TA’SIR ETUVCHI PEDAGOGIK VA PSIXOLOGIK OMILLAR.

Mengliyev Bobur Normamatovich

Termiz davlat muhandislik va agrotexnologiyalar universiteti

Sport faoliyati va ijtimoiy fanlar kafedrasi dotsenti

mengliyevbobur98@gmail.com

https://orcid.org/0009-0005-1696-6189

Annotatsiya: Ushbu maqolada sport maktablarining o‘qituvchilari pedagogik kompetentligini shakllanishiga va mahoratini oshishiga sabab bo‘luvchi pedagogik-psixologik omillar tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: murabbiy-o‘qituvchilari, pedagogik kompetentlik, pedagogik mahorat.

Abstract: This article analyzes the pedagogical and psychological factors that contribute to the development of pedagogical competence and the improvement of professional skills among teachers working in sports schools.

Keywords: school teachers, pedagogical competence, pedagogical mastery.

KIRISH

Bugungi kunda ta’lim tizimining rivojlanishi, jamiyatning intellektual salohiyatini oshirish hamda raqobatbardosh kadrlarni tayyorlash jarayoni, eng avvalo, o‘qituvchining kasbiy tayyorgarligi, pedagogik kompetentligi va mahoratiga bevosita bog‘liq. Zamonaviy o‘qituvchi nafaqat o‘z fanini chuqur bilishi, balki o‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olishi, ta’lim jarayonini samarali tashkil etishi, zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanishi va o‘z faoliyatini muntazam takomillashtirib borishi zarur.

Pedagogik faoliyat murakkab, ko‘p qirrali va uzluksiz rivojlanib boruvchi jarayon hisoblanadi. Ushbu faoliyatning samaradorligi o‘qituvchining nazariy bilimlari,

amaliy ko‘nikmalari, shaxsiy fazilatlari, muloqot madaniyati hamda pedagogik vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilish qobiliyati bilan belgilanadi. Shu sababli pedagogik kompetentlik va mahoratni shakllantirishga ta’sir etuvchi omillarni ilmiy-nazariy jihatdan o‘rganish muhim ahamiyat kasb etadi.

Bolalar va yoshlarning maktabdan tashqari sport ta’limi tizimini tubdan takomillashtirish orqali iqtidorli sportchilarni aniqlash, tanlash va saralash (seleksiya)ning yangi mexanizmlarini joriy qilish, sportchilarning Olimpiya va Paralimpiya, Osiyo va Paraosiyo o‘yinlarida, boshqa nufuzli xalqaro musobaqalarda ishtirok etishi hamda yuqori natijalarga erishishini ta’minlash, bu borada trener va sport mutaxassislari mehnatini adolatli asosda rag‘batlantirish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 6-iyundagi PQ–268-son “Davlat sport-ta’lim muassasalari faoliyatini mutlaqo yangi tizim asosida tashkil qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida” qarori [1] qabul qilinganining o‘ziyoq, muammoni ilmiy jihatdan tizimli o‘rganish zaruratini keltirib shiqarmoqda.

Ma’lumki, bugungi kunda rivojlangan jamiyat va davlat taraqqiyoti uchun ijtimoiy moslashuvchan, yuqori darajada egiluvchan, faol, ijodkor, zamonaviy o‘qitishning universal usullarini egallagan malakali mutaxassislar o‘ta zarur. Ilm-fanda nazariy asoslar deganda tadqiq etilayotgan har bir jarayon va (yoki) voqea-hodisalar mazmuni, qonuniyatlari, amal qilishi (rivojlanishi) davri omillari va shart-sharoitlari, shuningdek, o‘quv-mashq jarayonlarini tashkil etish mexanizmlari, tamoyillari, metodlari, shakl va vositalari mohiyatini ochib beruvchi, o‘z isbotiga ega ilmiy qoidalar hamda tartib-taomillar tushuniladi. o‘qituvchining pedagogik kompetentligi va mahorati bilan bog‘liq masalalar asosan ikkita: “kompetentlik” va “mahorat” tushunchalari kontekstida aks etgan bo‘ladi.

Pedagogik kompetentlik o‘qituvchining ta’lim-tarbiya jarayonini samarali tashkil etishi uchun zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma, malaka, kasbiy tajriba, qadriyatlar va shaxsiy sifatlar majmuasini ifodalaydi. U pedagogning mavjud bilimlarni amaliy

faoliyatda qo‘llay olishi, muammoli vaziyatlarni tahlil qilishi, o‘quvchilarning ehtiyojlarini aniqlashi va pedagogik maqsadlarga erishish uchun maqbul usullarni tanlay bilishida namoyon bo‘ladi.

Kompetentlik tushunchasi faqat ma’lum bir sohada bilimga ega bo‘lish bilan cheklanmaydi. U bilimlarni muayyan vaziyatlarda to‘g‘ri qo‘llash, mustaqil qaror qabul qilish, o‘z faoliyati natijalarini baholash va yangi sharoitlarga moslashish qobiliyatini ham qamrab oladi. Shu nuqtayi nazardan, pedagogik kompetentlik o‘qituvchining kasbiy faoliyatiga tayyorligi va ushbu faoliyatni samarali amalga oshira olish imkoniyatini belgilovchi muhim ko‘rsatkich hisoblanadi.

Pedagogik kompetentlikning nazariy asoslarini yoritishda kompetensiyaviy yondashuv muhim o‘rin tutadi. Mazkur yondashuv ta’lim jarayonida bilimlarni o‘zlashtirish bilan bir qatorda, ularni amaliyotda qo‘llash, mustaqil fikrlash va kasbiy muammolarni hal etish qobiliyatlarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan. O‘qituvchi faoliyatida esa ushbu yondashuv kasbiy bilimlar, metodik tayyorgarlik, kommunikativ qobiliyatlar va refleksiv ko‘nikmalarning o‘zaro uyg‘unligini talab qiladi.

1) biror ish, kasb uchun zarur yoki shu sohada orttirilgan ustalik, san’at, mohirlik;

2) bir ish yoki faoliyatni yuksak darajada, hech bir qiyinchiliksiz, o‘ta mohirlik bilan bajarish;

3) muayyan ish, xatti-harakat yoki kasbiy faoliyatning ustalik, mohirlik bilan, san‟atkorona tashkil etilishiga imkon beradigan bilim, ko‘nikma va malakalar majmui sifatida tariflangan.

Shuningdek, psixologik tadqiqotlarda esa “kompetentlik “noan’aviy vaziyatlar, kutilmagan holatlarda mutaxassisning o„zini qanday tutishi, muloqotga kirishishi, raqiblar bilan o‘zaro munosabatlarda nostandart yo‘ldan borishi noaniq vazifalarni bajarishda, ziddiyatlarga to‘la ma’lumotlardan foydalanishida, izchil rivojlanib

boruvchi va murakkab jarayonlarda harakatlanish rejasiga “egalik” qilishni anglatadi”, deya ilmiy yondashilgan.

Pedagogik kompetentlik shakllanishiga ta’sir etuvchi omillar guruhini ta‟sir darajasini aniqlash, turli fanlar kesimida pedagogning kasbiy kompetentlik sifatlarini tashxislash masalalari kontekstida o„rganilgan. Bu borada V.N. Batishev, V.V. Davidov, Yu.B. Drobotenko, M.E. Inkov, O.I. Mezenseva, O.E. Permyakov, T.S. Pudochkina, A.I. Subetto, N.V. Chekalyevalar izlanishlarini alohida e’tirof etish mumkin.

Shuningdek, mavjud ilmiy manbalar va uslubiy ishlanmalarda aks etgan ma’lumotlarni tizimli o‘rganish asosida nazariy tahlilni amalga oshirish, sport maktablarida faoliyat olib borayotgan o‘qituvchilarni pedagogik kompetentligi va mahoratini takomillashtirishga bo‘lgan amaliy yondashuvlar hamda “hujjatlar tahlili” usuli metologik asos bo‘lib xizmat qiladi.

D.D. Oribboyeva ko„ra, “kompetentlik” va “qobiliyat” tushunchari bir-biridan quyidagi:

har qanday muayyan vaziyatda turli xil jihatlarni hisobga olgan holda bilimlarni o‘z o‘rnida va tezkorlik bilan to‘g‘ri qo‘llay bilish;

qarorlarni qabul qila olishga qodirlik va tayyorlik, shu bilan birga, mazkur vaziyat uchun eng maqbul qaror variantlarini tanlay olish;

-ijtimoiy harakatlarni tashkil etish va buning uchun barcha imkoniyatlarni ishga sola bilish;

faoliyat doirasida boshqa odamlar bilan o‘zaro munosabatlarda aniq maqsadlarni ko‘zlagan holda kommunikativ ko‘nikmalarida maqsadga muvofiq va eng maqbul aloqani o‘rnata olish;

muayyan ma‘naviy qadriyatlar, dunyoqarash, umummadaniy va axloqiy sifatlar hamda faoliyatga intilish hissiga ega bo‘lish;

o‘zining ijodiy imkoniyalarini rivojlantirish, faoliyatning yangi usullarini egallashga intilish kabi belgilar bilan ajralib turadi.

A.K. Markova tadqiqotlarida, pedagogik kompetentlikning tarkibiy asoslari qayd etib o„tilgan. Unga ko‘ra, “pedagogning kasbiy kompetensiyasi pedagogik (o‘quv va tarbiya) jarayonni samarali, muvaffaqiyatli tashkil etilishini ta’minlaydi. Kasbiy kompetensiyaga ega bo‘lish uchun pedagog o‘z-o‘zini izchil rivojlantirib borishga e’tiborni qaratishi zarur”. Bizningcha ham sport maktablarining o‘qituvchilari o‘zini o‘zi rivojlantirish jarayonida “individual rivojlanish dasturi”dan foydalanishlari qo‘l keladi. Sababi, mazkur dasturda o‘qituvchida mavjud bo„lgan pedagogik kompetentlik va rivojlantirilishi zarur bo‘lgan sifatlar (xususiyatlar), bilimi, ko‘nikmasi, malakasi professional standartga xos lavozim majburiyatlarining mohiyati aks etgan bo‘ladi.

O‘qituvchilarning pedagogik kompetentligi va mahoratini rivojlantirish maqsadli, tizimli va uzluksiz jarayon bo‘lishi lozim. Buning uchun quyidagi yo‘nalishlarga alohida e’tibor qaratish maqsadga muvofiq:

Birinchidan, o‘qituvchilarning kasbiy ehtiyojlarini aniqlash va individual rivojlanish rejasini ishlab chiqish zarur. Bunda pedagogning kuchli jihatlari, rivojlantirilishi kerak bo‘lgan ko‘nikmalari va kasbiy maqsadlari hisobga olinadi.

Ikkinchidan, nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan uyg‘unlashtirish lozim. Ochiq darslar, mahorat darslari, metodik seminarlar, pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish va tajriba almashish mashg‘ulotlari buning samarali vositalaridir.

Uchinchidan, o‘zaro dars kuzatuvlari va mentorlik tizimini rivojlantirish kerak. Tajribali pedagoglarning yosh o‘qituvchilarga ko‘mak berishi kasbiy moslashuvni yengillashtiradi va amaliy tajribaning uzatilishini ta’minlaydi.

To‘rtinchidan, o‘qituvchilarda refleksiv madaniyatni shakllantirish muhimdir. Darsdan keyingi tahlil, o‘quvchilarning fikr-mulohazalarini o‘rganish, baholash

natijalarini solishtirish va kasbiy kundalik yuritish pedagogga o‘z faoliyatini takomillashtirish imkonini beradi.

Beshinchidan, raqamli va innovatsion kompetensiyalarni rivojlantirishga e’tibor qaratish zarur. Bunda texnologiyalarni shunchaki qo‘llash emas, balki ularning ta’limiy maqsadga muvofiqligi, foydalanish qulayligi va o‘quv natijalariga ta’sirini baholash muhim hisoblanadi.

Oltinchidan, pedagoglarning kasbiy tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlaydigan muhit yaratish lozim. Ijobiy rag‘batlantirish, metodik yordam, hamkorlik va ijodiy izlanish uchun sharoit mavjudligi kasbiy motivatsiyani mustahkamlaydi.

XULOSA

Umuman olganda, keng qamrovli nazariy tahlillarga qaraydigan bo„lsak, *birinchidan*, pedagogik faoliyatni amalga oshirishning muvaffaqiyati – bu sport maktablari trener-o‘qituvchisining zarur kasbiy kompetensiyalarni qay darajada egallaganligiga b‘g‘liq sanaladi. *Ikkinchidan*, kasbiy faoliyat sohalariga asoslanib, sport maktablari o‘qituvchisining maxsus pedagogik kompetentligining o‘ziga xosligini – kognitiv, sog‘lomlashtiruvchi, kommunikativ, predmetli-instrumental, kreativ kompetensiyalari mazmunining ochib berilishida – kompetensiyaviy yondashuv alohida ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 6-iyundagi PQ–268-son “Davlat sport-ta’lim muassasalari faoliyatini mutlaqo yangi tizim asosida tashkil qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida” qarori // https://lex.uz/uz/docs/-6048725.
2. Oribboyeva D.D. (2022). O‘quvchilarni kasb tanlashga yo‘naltirishda ijtimoiy kompetentlikni ta’siri. *Ta’lim va innovatsion tadqiqotlar,* 8, 314-319.
3. Маркова, А.К. (1996). Психология профессионализма. *Москва: Знание,* 309.
4. Гулямов К.М. (2020). Бўлажак амалий санъат ўқитувчиси касбий

компетенциясининг таркибий мазмуни. *Касбий таълим, 1,* 25-27.

5. Химматалиев Д.О. Касбий фаолиятга тайёргарликни диагностика қилишда педагогик ва техник билимлар интеграцияси (техника олий таълим муассасалари “Касб таълими” йўналишлари мисолида): Тошкент, 2018. – 248 б.
6. Mengliyev, B.N. (2023). Umumrivojlantiruvchi mashqlarni o‘qitish metodikasi. *Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities, 11* (4), 450-454.
7. Mengliyev, B. (2022). Pedagogical Competence of a Modern Physical Education Teacher. *Science and innovation, 1* (B7), 554-556.
8. Менглиев, Б.Н. (2021). Жисмоний тарбия мутахассисларида педагогик компетентликни шакллантириш: “hard skills”дан “soft skills” сари. *Fan-Sportga,* (6), 65-68.
9. Mengliev, B.N. (2022). Problems of formation of pedagogical competence of physical education teachers. *Eurasian Journal of Sport Science, 2* (1), 79-86.